

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
Școala doctorală Studii de Populație și Istoria Minorităților

TEZĂ DE DOCTORAT

Coordonator științific:
Conf. univ. dr. Ion CÂRJA

Doctorand:
Laura Cristina ȚOP
(căs. POP)

CLUJ-NAPOCA
2020

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
Școala doctorală Studii de Populație și Istoria Minorităților

Romulus Vuia (1887-1963).
Contribuții monografice

Coordonator științific:
Conf. univ. dr. Ion CÂRJA

Doctorand:
Laura Cristina ȚOP
(căs. POP)

CLUJ-NAPOCA
2020

CUPRINS

Introducere	6
Capitolul I. Romulus Vuia – repere biografice.....	26
Capitolul II. Contextul istoric și cultural. Situația muzeelor din Transilvania la sfârșitul secolului XIX și în primele decenii ale secolului al XX-lea	52
a. Contextul cultural-istoric.....	52
b. Scurt istoric al conceptului de muzeu – surse de inspirație.....	66
c. Situația muzeelor din Transilvania	72
Capitolul III. Romulus Vuia, ctitor de muzeu.....	80
a. Demersuri organizatorice de început: constituirea colecției, problema unui amplasament pentru muzeu.....	80
b. Achiziții și campanii de cercetări	99
c. Chestionarele muzeului.....	106
d. Sisteme de organizare muzeală.....	118
1.Arhiva etnografică.....	118
2.Fototeca.....	120
3.Biblioteca.....	124
4.Sistemul de evidență a patrimoniului.....	125
5.Conservarea.....	126
6.Mobilierul expozițional.....	128
e. Înființarea Parcului Etnografic. Primele demersuri, provocări, realizări. Începuturile.....	134
f. Muzeul Skansen din Stockholm – o sursă de inspirație pentru Parcul Național.....	146
Capitolul IV. Romulus Vuia sau despre activitatea unui universitar clujean în România Mare.....	163

a. Etnografia, știință independentă. Delimitarea domeniului, concepte și metode de cercetare. George Vâlsan și primii ani de predare a geografiei și etnografiei la Universitatea Daciei Superioare.....	163
b. Emmanuel de Martonne: începuturile cercetării geografice și etnografice la Facultatea de Științe a Universității Daciei Superioare.....	173
c. Activitatea lui Romulus Vuia la Facultatea de Științe și la prima Catedră de Etnografie și Folclor de la Facultatea de Litere și Filosofie.....	179
d. Societatea Etnografică Română.....	195
e. Refugiul la Sibiu (1940-1944), întoarcerea la Cluj, muzeul regăsit	207
f. Romulus Vuia și Muzeul Etnografic al Ardealului-prezențe internaționale.....	216
g. Ardeleana societatea studentască angajată în păstrarea portului, cântecelor și dansurilor tradiționale.....	226
h. Discipoli.....	242
Capitolul V. Romulus Vuia – o posibilă exegeză a operei	259
Bibliografia lucrărilor	297
Concluzii	302
Bibliografie.....	312
Anexe.....	321

Cuvinte cheie: romulus vuia, muzeul etnografic al ardealului, parcul etnografic cluj, catedra de etnografie și folclor, etnografie, colecții muzeale, pădureni hunedoarei, țara hațegului, patrimoniu etnografic, chestionare

Romulus Vuia (1887-1963). Contribuții monografice

Lucrarea de față și-a propus ca principal obiectiv studiul activității lui Romulus Vuia, în multipla sa ipostază de cercetător al culturii tradiționale românești, muzeograf, profesor universitar, ctitor de instituții și de discipline academice. Am dorit să redăm posterității imaginea personalității și a activității profesorului Vuia, cu atât mai mult cu cât în cadrul muzeului, sistemul implementat de acesta și proiectele pe care le-a inițiat au fost continuate în diverse etape de dezvoltare pe care le-a traversat Muzeul Etnografic al Transilvaniei.

Ne-am concentrat asupra parcursului biografic al lui Romulus Vuia ce însumează două dimensiuni: viața profesională și viața privată, cu mențiunea că aceasta din urmă a fost constant acoperită de un văl de discreție. Am reușit să reconstituim parcursul profesional al lui Vuia, acesta reprezentând un aportul esențial adus de teza noastră.

Născut în 1887 în Banat, la Comloșul Mare și provenind dintr-o familie de intelectuali, tatăl, Iuliu Vuia-cu preocupări de istoriografie, mama-Eugenia Vuia-învățătoare, Romulus Vuia și-a încheiat formația intelectuală la Școala Normală din Budapesta și la Universitatea Berlin, unde a urmat cursurile unor profesori celebri, făcând și practică în muzeele din aceste orașe. Debutul carierei a avut loc la Școala Medie și Superioară de Comerț din Hațeg în anul 1910. Participant la Marea Adunare de la Alba Iulia, în 1919 a depus jurământului de credință față de Regele Ferdinand. A preluat în administrație românească școlile din Hațeg, pentru ca mai apoi să primească din partea Consiliului Dirigent sarcina de a recupera artefactele pe care administrația maghiară le-a luat când a părăsit Transilvania.

În 1920 Romulus Vuia a devenit asistent al profesorului Vâlsan la Catedra de Geografie Generală a Universității Daciei Superioare din Cluj. A absolvit și cursurile Facultății de Științe, obținând a șaptea diplomă și ulterior primul doctorat în geografie al noii universități clujene. Din 1926 a funcționat ca profesor suplinitor, din 1939 profesor plin al Facultății de Litere și Filosofie, la prima Catedră de Etnografie și Folclor din România.

Paralel cu activitatea didactică, Romulus Vuia a fost cooptat să participe la acțiunile premergătoare înființării Muzeului Etnografic al Ardealului, devenind director al acestei instituții în ianuarie 1923. În 1929, prin eforturi susținute a reușit să înființeze Parcul Național.

Odată cu Dictatul de la Viena, în toamna lui 1940, universitatea clujeană s-a refugiat la Sibiu, muzeul condus de profesorul Vuia urmând același drum. La revenirea din refugiu, la finele anului 1944, parcul etnografic rămăsese cu un singur obiectiv muzeal, casa de la Vidra, iar clădirea muzeului din parcul Bărnuțiu era în stare de degradare. Demersurile de reluare a activității nu au putut fi duse la bun sfârșit de către Vuia, acesta fiind pensionat forțat în 1947, moment în care conducerea muzeului a fost preluată de către Gheorghe Pavelescu. Retras la București, a continuat activitatea științifică începând cu anul 1955, în cadrul Academiei Române, apoi în cadrul Institutului de Etnografie și Folclor. S-a stins din viață în 1963, la București.

Am urmărit traseul științific al celui care a fost Romulus Vuia, încadrând această personalitate a elitei transilvănene în începutul de secol XX, atât din punctul de vedere al contextului istoric cât și al celui cultural. Am considerat că radiografia contextului în care s-a afirmat Romulus Vuia este de mare ajutor pentru putea descoperi inovațiile impuse de acesta și pentru a putea scoate în evidență marile contribuții în ceea ce privește lumea muzeului, cercetarea științifică etnografică cât și aportul în mediul universitar. Pornind de la date concrete, științifice, am analizat peisajul social-politic al Transilvaniei de început de secol, până la sfârșitul Primului Război Mondial. După Marea Unire, Transilvania condusă de Consiliul Dirigent a fost aceea în care diverse personalități ale României au preluat frâiele și au revigorat, pe o nouă bază, universitatea maghiară din Cluj. Ulterior preluării propuse de către Sextil Pușcariu - care a devenit și primul rector al Universității Daciei Superioare în 1920 - a avut loc ceremonia de deschidere a universității, în 1 februarie 1920 când însuși Regele Ferdinand, însoțit de Familia Regală, a participat la eveniment. Prin aceasta, a fost inaugurată o „instituție a emancipării culturale române din Transilvania”¹. Alături de aceasta s-au înființat Teatrul Național, Opera Română din Cluj, Conservatorul, Consistoriul Ortodox, iar mai târziu a fost construită catedrala episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului. În acest peisaj cultural, înființarea unui muzeu care să evidențieze elementul etnic românesc, reprezenta o necesitate incontestabilă.

Odată trasate aceste coordonate istorice și culturale, exegeza noastră s-a aplecat spre investigarea, din punct de vedere sincron și diacronic, a conceptului de muzeu, punând accentul pe situația existentă în Transilvania, radiografiind fiecare instituție transilvăneană existentă la momentul Marii Uniri.

¹ Marcela Sălăgean (în colaborare cu Ana-Maria Stan, Emilia Cismaș, Szilard Töth) , „Universitatea din Cluj între 1919 și 1944”, în Ovidiu Ghitta (coord.), *Istoria Universității „Babeș-Bolyai”*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2012, p.127-183.

Romulus Vuia a construit întregul concept după care, în 1922 s-a înființat și dezvoltat Muzeul Etnografic al Ardealului pe care l-a poziționat nu doar pe harta Clujului ci și a Transilvaniei, a României Mari și a Europei ca mai apoi, în 1929, să înființeze Parcul Național „Regele Carol al II-lea”. Analizând etapele de desfășurare ale acestui proces laborios, am încercat să detaliem, în subcapitole, conceptele care au stat la baza dezvoltării departamentelor muzeului, modul de implementare al acestora și rezultatul la care s-a ajuns.

Din momentul numirii lui Coriolan Petranu în funcția de Inspector General al Muzeelor din Transilvania, Banat și Părțile ungurene, a început să se contureze ideea înființării unui muzeu al Ardealului, care să completeze lacunele în materie de artefacte de sorginte românească. În 1922, prin alcătuirea unei comisii s-au făcut primele demersuri și la data de 16 iunie 1922 se propunea înființarea imediată la Cluj a unui muzeu etnografic al Transilvaniei, iar în ianuarie 1923 Romulus Vuia a fost declarat director al Muzeului Etnografic al Ardealului. Pornind de la achiziționarea unor colecții private consistente și de la achizițiile directe din teren, realizate pentru început de însuși Vuia, s-au pus bazele colecției muzeului. Identificarea spațiilor pentru sediul muzeului a reprezentat o mare provocare. De la clădirea de pe strada Barițiu, unde a avut loc prima expoziție etnografică românească, s-a trecut la clădirea din Piața Mihai Viteazu (cu vernisarea în 1928 a primei expoziții permanente), pentru ca în final muzeul să primească o clădire în Parcul Simion Bărnuțiu. La vernisajul acestei expoziții permanente a participat însuși Carol, în 13 iunie 1937, iar acest fapt subliniază aprecierea pe care acesta o avea pentru Transilvania și pentru viața culturală ce se desfășura acolo.

Aceste momente istorice au ascuns în umbra lor multă muncă: de la probleme financiare la nevoia de a institui mecanisme și structuri după care să funcționeze muzeul. Pentru expertiza în ceea ce privește organizarea muzeului, Vuia a fost cooptat la organizarea altor muzee sau expoziții din Sibiu, Târgu-Mureș, Arad, Făgăraș, și a militat intensiv pentru extinderea rețelei de muzee din România, fiind implicat și în demersurile juridice din sfera bunurilor culturale, prin votarea și adoptarea legii Muzeului Etnografic al Ardealului, legea numărul 81, promulgată prin decret regal, la 12 aprilie 1932, și publicată în Monitorul Oficial în data de 14 aprilie precum și participarea la schițarea unui proiect de lege a muzeelor.

Un mecanism important în activitatea de organizare a muzeului l-a reprezentat formarea colecției. S-au realizat achiziții de colecții gata formate, s-au efectuat diverse campanii de cercetare și de achiziții, dar s-a recurs și la metoda membrilor corespondenți care ajutau la identificarea materialului etnografic din teren. Tot cu acest scop au fost create anumite chestionare menite să identifice monumente de arhitectură vernaculară. Însă chestionarele au avut ca prim obiectiv adunarea de informații pentru a crea o bază de date consistentă a

muzeului. Muzeul a avut, la inițiativa lui Vuia, chestionare proprii, sau a participat la chestionare realizate în colaborare cu Muzeul Limbii Române. La acest proiect a participat și Ion Mușlea între anii 1926-1928, punând bazele arhivei muzeului.

Odată realizat muzeul, Vuia a impus anumite sisteme riguroase de funcționare: avea o viziune de ansamblu, gândea în perspectivă și a reușit să pună în practică expertiza acumulată în occident pornind de la modelele europene care au fost utilizate și adaptate contextului românesc. A conceput sisteme reguli pentru gestionarea colecțiilor, tipologii de fișe și de înregistrare a materialului nou, modalități de conservare a artefactelor. A avut propriile proiecte de elaborare a mobilierului expozițional și propriile metode de etalare a exponatelor. Am investigat aceste metode pentru ineditul și plus valoarea pe care au oferit-o sistemului muzeal românesc.

Preocupat de tot ceea ce reprezenta fenomen de cultură, a optat pentru constituirea unei fototeci. Am pus în lumină importanța pe care cercetătorul Vuia o acorda fotografiei ca mărturie etnografică, precum și necesitatea consemnării informațiilor captate pe teren, în campaniile de cercetare organizate sistematic, cu atât mai mult cu cât acestea reprezentau și un suport important pentru cursurile și seminariile Catedrei de Etnografie și Folclor.

Din anul 1929 muzeul a reușit să se extindă, obținând prin eforturi serioase un teren în apropiere de pădurea Hoia. Ideea necesității de a înființa acest parc era motivată de pericolul ce amenința monumentele artei populare. Salvarea acestora putea să ducă la realizarea unuia dintre cele mai frumoase parcuri de acest fel din Europa. Aceasta era ideea de la care a plecat Vuia, mai ales în urma vizitării repetate a muzeelor în aer liber din Europa, care au reprezentat pentru el o serioasă sursă de inspirație. În mod incontestabil, însă, muzeul Skansen a reprezentat modelul esențial.

Detaliind informațiile despre Skansen și despre alte muzee din țările nordice, am prezentat și modelele de bune practici care au stat la baza conceperii Parcului Național din Cluj. Conceptul de „grădină a neamului”, adoptat de Vuia, presupunea ca obiectivele muzeale să fie locuite de țărani cu experiență, acesta reprezentând o cale de a ilustra un mod real de viață. Am luat legătura cu departamentul de cercetare al Muzeului Skansen, de unde am primit corespondența pe care profesorul Romulus Vuia a avut-o cu directorul Anders Lindblom și cu administrația acelei instituții. Este vorba de un schimb de scrisori în vederea obținerii, de către Muzeul Etnografic al Ardealului, a unor informații legate de organigrama Skansenului cât și pentru a procura poze de la acel muzeu, necesare realizării expoziției de la Prefectura Cluj din 1936. Mai mult, arhiva aceluia muzeu a păstrat o serie de fotografii cu ansamblul de călușari din

Făgăraș, cu care Romulus Vuia, însoțit de Teodor Onișor și Ioan Malos, a participat la Festivalul de dansuri populare de la Stockholm din 1939.

Cercetarea noastră a reperat și direcțiile în care profesorul Romulus Vuia a fost implicat în activitatea universitară și în cea de cercetare. Am contextualizat momentele în care a avut loc debutul universitar și am analizat modul în care influențele principalelor curente, în special cel geografic sau cel etnografic de limbă germană au marcat traiectul profesional al lui Vuia. De aceea, am considerat necesar să aruncăm o privire atentă asupra contribuțiilor profesorului Vâlsan și asupra prezenței lui Emmanuel de Martonne pe scena universitară clujeană.

În această perioadă a începuturilor Universității, 1921-1922, efervescența intelectuală a fost stimulată și de participarea cadrelor universitare sosite pe perioade contractuale la Cluj, printre aceștia numărându-se și profesorul de geografie de la Sorbona, Emmanuel de Martonne, fost îndrumător de doctorat al lui George Vâlsan, devenit cu timpul prieten al universității transilvănene. Odată cu inițierea unei metode de predare, de Martonne a lansat un „stil” de cercetare de teren, prin intermediul a trei excursii etnografice întreprinse în trei colțuri diferite de țară. La cursurile profesorului, cât și la excursiile etnografice a participat și Romulus Vuia, însușindu-și în această manieră o metodă științifică de lucru, aceea a școlii monografice regionale franceze.

Debutul lui Romulus Vuia în calitate de cadru universitar a avut loc la Facultatea de Științe iar din 1926 i s-a oferit șansa de a deveni profesor cu titlu suplinitor la Facultatea de Litere și Filosofie, pentru ca în 1939 să devină profesor cu titlu deplin. Am prezentat tematica pe care cursurile lui Vuia au avut-o, a seminariilor și metodelor de lucru propuse în cadrul seminariilor. Am analizat lecția inaugurală din 1926, am trecut în revistă o bună parte din conferințele la care a participat profesorul Vuia cu diverse ocazii, prezentând teme de interes din sfera etnografiei, teme care, cizelate de-a lungul timpului, au făcut obiectul operei științifice adunate în câteva volume. A susținut diverse conferințe în orașe ale Europei precum și expoziții ale Muzeului Etnografic al Ardealului, în special în perioada refugiului, reprezentând România în afara granițelor. De aceeași perioadă a refugiului e legată și activitatea profesorului Vuia în cadrul grupării Ardeleana, o manifestare culturală emblematică pentru universitatea clujeană aflată la Sibiu. Aceasta a reprezentat simbolul promovării sentimentelor naționale, a tradițiilor reînviată pe scenă și a acționat ca un mecanism de susținere a spiritului național, în vremuri de grea încercare pentru transilvăneni, profesorului Romulus Vuia fiind un susținător al revigorării tradițiilor, portului și spiritului național.

Alături de ipostazele profesionale de ctitor de muzeu, profesor și cercetător, Romulus Vuia a fost și formatorul unei noi generații de specialiști pentru știința etnografică

transilvăneană și românească. Astfel, la universitatea clujeană s-au dezvoltat personalități de marcă pentru lumea științifică. Am analizat modul în care cariera unor personalități precum Teodor Onișor, Ion Chelcea, Lucia Apolzan, Gheorghe Pavelescu, Tiberiu Morariu, Ion Mușlea ori Luiza Netoliczka, a purtat amprenta formării sub îndrumarea profesorului Romulus Vuia, precum și direcția în care aceștia au evoluat. Cu siguranță, Muzeul Etnografic al Ardealului, Societatea Etnografică Română și Catedra de Etnografie și Folclor au constituit un laborator, în care s-au format iar mai apoi s-au afirmat cercetători de marcă pentru etnografia românească.

O ultimă etapă a cercetării noastre a propus o posibilă exegeză a operei profesorului Romulus Vuia. Această analiză reprezintă o viziune personală și este, în sine, o încercare. Am investigat temele majore care marchează cercetarea științifică a profesorului Vuia, poziționându-le în peisajul dezbaterilor etnografice ale vremii. Ansamblul studiilor realizate de profesorul Romulus Vuia reprezintă o adevărată monografie etnografică a poporului român și este apreciată de specialiști ca o operă de excepție. După cum am menționat și în exegeză, chiar dacă această operă a fost reunită postum în două volume etnografice și nu a fost concepută inițial ca un tratat, ea acoperă sferile majore ale etnografiei. Pe fondul cunoștințelor teoretice temeinice și pe baza expertizei acumulate prin munca de teren, investigațiile științifice realizate de-a lungul vieții au furnizat materialul pe care profesorul Vuia l-a analizat fără a omite poziționarea față de cercetările existente în România, sau la nivel de literatură universală de specialitate.

Studiul nostru a trecut în revistă toate temele componente ale operei teoretice aparținând profesorului Romulus Vuia și a încercat să facă acest lucru într-o manieră echilibrată. Puține studii etnografice pot egala - în complexitate, rigurozitate, acuratețea datelor oferite - opera acestui mare investigator. Datele utilizate în analiza temelor majore sunt doar cele pe care le-a identificat cercetătorul însuși pe teren, făcând uz de contribuțiile altor cercetători doar pentru a realiza o comparație și pentru a lărgi studiul spre o viziune de ansamblu, reușind în această manieră științifică să depășească stadiu lucrărilor precedente, de tip „impresionist”. Studiile existente anterior reprezentau contribuții pe când ceea ce a realizat Romulus Vuia se constituie în adevărate monografii, sincronizate din punct de vedere științific, cu contextul științific vest european. Literatura de specialitate românească apărută ulterior nu a reușit să se situeze, din punct de vedere științific, pe o poziție similară, fiind tributară empirismului, lipsită de metodă și datorită faptului că în perioada comunismului catedra de etnografie a fost desființată.

Un aport semnificativ adus de lucrarea de față constă în identificarea în Arhiva scrisă a Societății Române de Radiodifuziune a patru documente ce ilustrează prezentarea unor

conferințe pentru publicul larg. În cadrul acestei instituții, începând cu 3 martie 1930, a fost inaugurată seria „Universitatea Radio” iar în deschidere a fost difuzată conferința lui Dimitrie Gusti „Menirea Radiofoniei Românești”. Personalități din rândul intelectualilor aparținând perioadei interbelice au fost invitate, printre care și profesorul Romulus Vuia. Aici a prezentat patru comunicări, una dintre teme, *Armindenii*, inedită în cadrul operei sale, nefiind menționată anterior ori inclusă în vreun volum publicat.

Conturarea unui parcurs biografic, descoperirea documentelor la muzeul Skansen, exegeza propusă, conferințele radio scoase la lumină reprezintă contribuții inedite ale tezei. Această încercare monografică a dorit să reunească întreg materialul existent în clipa de față dar nu exclude posibile alte surse și reprezintă, totodată, preambulul către alte demersuri științifice referitoare la profesorul Romulus Vuia, cum ar fi reeditarea operelor sau editarea unui album de fotografii etnografice. Sperăm ca materialul propus de noi să reprezinte totodată și un suport științific pentru alți cercetători.